

JOZEF PAUER, Štátny projektový a typizačný ústav, Bratislava

Každý z nás, chtiac-nechtiac, zaujíma hodnotiaci vzťah k architektúre. Vo svojom vstupe do domu ako i pri odchode z domu sa stretávame s určitým prerušením priestoru a so zväzkom ľudských hodnôt, ktoré sa nám vynárajú v tejto činnosti. Každá prostá konfigurácia v priestore naznačuje určitú ľudskú hodnotu. Môže vyvolať najrôznejšie predstavy, skúsenosti, zážitky a obsahy našej pamäti. Stojíme pred dverami, zatvorenými alebo otvorenými, prežívame najrôznejšie stavy, pociťujeme nerozhodnosť, túžbu, posadnutosť, bezpečie, pokoj, neistotu, uvoľnenie, rešpekt... Dvere, priestor pred nimi, za nimi, priestor v nich, stávajú sa hodnotou, ktorá tieto stavy našej mysle i tela naplňa.

I keď je architektúra samozrejmom skutočnosťou ľudského sveta, neznamená to ešte, že nekladie na hodnotiaceho určité nároky a požiadavku vedomia týchto nárokov. Tieto nároky nespočívajú v holej erudícii, ale v požiadavke jednoty hodnotenia a vlastného tvorivého myslenia, vecného rozlíšenia a rozboru diela, jeho interpretácie. Pre vytvorenie zásad adekvátneho hodnotenia architektúry nám môže poslúžiť pojmový aparát a metodika marxistickej teórie hodnotenia.

Ontologickým východiskom pre marxistickú teóriu hodnotenia je Marxovo chápanie človeka ako subjektu prakticky konajúceho vo svete, jeho ľudskej podstaty ako súhrnu spoločenských vzťahov a marxistické chápanie tohto ľudského sveta. Chápanie človeka ako bytosti prave znamená, že človek nie je ničím, čo sa raz navždy stalo, nie je ukončeným procesom, „ale je v absolútnom pohybe stávania sa“ (1, s. 108).

Človek sa rodí do už daného sveta, ale praxou získava špecifickú schopnosť orientácie vo sfére ontologického i spoločenského bytia sveta, schopnosť zariaďovať si svet pre seba, tvoriť si svoj svet. V tomto svete nadobúdajú (následkom ľudskej praxe) veci, javy, udalosti ľudský význam, zmysluplnosť, ľudskú hodnotu. Až v tomto svete, a iba v ňom (v spoločenskom bytí), konštituuje sa človek vo svojej komplexnosti. V ňom sa konštituuujú hodnoty, ktoré nie sú „spôsobom existencie vecí, ale spôsobom existencie človeka. Hodnota objektu nie je totožná s objektom, nie je to ani ideálna entita, ktorá sa inkarnovala do objektu, nie je to ani púha subjektívna predstava, púhe zdanie, ale je to zástoj objektu, objektívne jestvujúca pozícia, ktorú objekt má alebo ktorú znamená v ľudskom bytí“ (2, s. 21). Objekt sa mení podľa svojho postavenia v čase a v priestore spoločenského bytia. To, čo hodnotíme, je v podstate spoločenské bytie predmetu. Vec sa stane objektom hodnotenia až vtedy, keď sa stane spoločenskou. Vďaka spoločenskému bytiu nadobúda vec bytostné určenie v hodnotových poliach človeka.

V týchto svojich poznámkach sa pridrižiam axiologickej koncepcie V. Brožíka (3), v ktorej sa rozlišuje to, čo jestvuje nezávisle, objektívne — predmet hodnotenia, hodnotovosť — a subjektívny výsledok hodnotenia — hodnota. Hodnota je tak nielen výsledkom spredmetnenia, ale aj výsledkom hodnotenia, uvedomenia si spredmetnenia, hodnotovosti, uvedomenia si spoločenské-
ho bytia veci.

V prípade hodnotenia architektúry je situácia nejednoznačná. A to v tom zmysle, že k jednému architektonickému systému môžeme pristupovať z via-

cerých hodnotiacich hľadísk, z rôznych intencionálnych pozícií. Avšak ani v tejto súvislosti nemožno hovoriť o akomsi vypreparovanom, osamostatnenom predmete hodnotenia v architektúre. Hodnota je tu totiž vytváraná (a to v prípade ktoréhokoľvek hodnotiaceho hľadiska, i keď je tu zjavná určitá hierarchia, ktorá je však dynamická, mení sa podľa cieľov a charakteru skúmania a hodnotenia) všetkými komponentmi architektonickej štruktúry. Dalo by sa povedať, že hodnota jedného elementu je vytváraná v našom vedomí až pôsobením jeho „okolia“, jeho pozíciou v systéme vzťahov medzi prvkami architektonickej štruktúry. Prvok sám, ako aj organický architektonický komplex, napr. divadlo, nie je hodnotou, je však jej možnosťou. Neexistuje architektúra „osebe“, jej špecifickosť spočíva v tom, že je „pre nás“. Budova divadla sa stane divadlom, keď nadobudne tento svoj ľudský zmysel divadla, keď sa zaplní umelcami a divákmi, ktorí spoločne hru tvoria v jeho i svojich „útrobach“. Ak sa tak nestáva, neznamená to, že objekt nemá žiadnu hodnotu, len si proste neuvedomujeme hodnotovosť tohto objektu ako architektonickú hodnotu budovy divadla, ako objekt, ktorému sme prepožičali vo svojej činnosti ľudský zmysel divadla. Môžeme si túto hodnotovosť uvedomovať ako historickú hodnotu, ako estetickú hodnotu a pod. (Parthenón, Kolosseum neplnia svoju pôvodnú funkciu a predsa predstavujú pre nás určitý zväzok hodnôt. Na druhej strane však v niektorých oblastiach existujú antické amfiteátre, v ktorých sa doposiaľ uskutočňujú divadelné predstavenia. To súvisí so zložitými otázkami funkcionálnych požiadaviek adresovaných architektúre a s mnohohvrstevnatosťou jej bytia ako výtvoru multidimenzionálneho vzťahu človeka k svetu a podmienenosťou jej konkrétnej percepcie konkrétnou situáciou percipienta.)

Ďalšími prvkami tohto „okolia“, v ktorom spočíva špecifickosť architektúry, na ktoré sa musíme zamerať pri jej hodnotení, sú okolité prostredie, jeho charakter, atmosféra jej miesta, spôsob, ktorým je v nej a ňou priestor organizovaný, vhodnosť konštrukcie, účel atď. Z doteraz povedaného vyplýva, že predmet hodnotenia v architektúre nespočíva len v posudzovaní aplikácie stanovených vzorov, pretože sama špecifickosť architektúry sa touto aplikáciou nevyčerpáva. Možno povedať, že na architektúre hodnotíme vzťahy usporiadania jej prvkov a okolia do architektonicky originálneho celku s vlastnosťami štruktúry a vzhľadom na človeka. Z ontologického hľadiska je človek v týchto súvislostiach primárny. Preto môžeme začínať od architektúry. Architektúra je funkciou človeka. Život v jeho ľudských dimenziách (v konkrétnych dimenziách spoločenského bytia) musí byť preto princípom akéhokoľvek hodnotenia architektúry. Cieľ architektúry sa nevyčerpáva umeleckou pôsobivosťou, ale ani utilitárnou funkciou, či originálnym technickým prevedením. Funkcie jestvujú v architektúre vzájomne prepojené. Nejestvujú nezávisle vedľa seba. Napríklad, umelecká hodnota architektonického diela sa rodí z estetického riešenia úžitkovej funkcie. Vzhľadom na polyfunkčnosť architektúry nemôžeme sa pri jej hodnotení zameriavať na jednu či druhú alebo ďalšiu funkciu, ale musíme sa zameriavať práve na spolupôsobenie týchto funkcií, samozrejme s neustálym zreteľom v zameraní našej vedomej intencie na konkrétnu úlohu, keďže konkrétny objekt má svoj účel a tento účel je v dialektike komplexu funkcií, prvkov a vzťahov hierarchicky nadradený.

Architektúrou k nám prevráva samo spoločenské bytie. V hodnotení architektúry hľadáme možnosti rozlúštenia reči, ktorou sa k nám toto bytie prihovára, usilujeme sa nadviazať s ním rozhovor, v ktorom sa s týmto bytím

konfrontujeme [akty identifikácie a orientácie] a dospievame k vedomiu hodnoty tohto nášho „bytu“ a k svojmu uvedenému bytiu.

Hodnotenie architektúry ako každé hodnotenie má nielen regulatívnu funkciu, ale aj funkciu sebauvedomovaciau. Žijeme v prostredí, ktoré je hodnotovo diferencované. Komunikovanie hodnotových výpovedí je funkčné nielen ako informácia, ale aj ako prostriedok nášho sebauvedomenia. Architektúra vždy ovplyvňuje činnosť, ktorá je v jej priestoroch uskutočňovaná. (To si napríklad môžeme všimnúť pri presťahovaní z jedného bytu do iného.) Architektonické štruktúry trvale prispievajú k procesom sebaformovania, ktoré sú základnými procesmi ľudskej existencie. Môžeme povedať, že architektúra nás podmieňuje bytostne. Musíme si ju uvedomiť, aby sme zostali ľuďmi, aby sme zostali schopní smerovať k človeku, k sebe samým, k spoločenskému celku ako aj ku kozmu.

Zhodnocovacia aktivita človeka vytvára hodnotovosť vecí, je to praktický proces. Na druhej strane hodnotiaci proces, ako sme spomenuli už vyššie, je procesom, v ktorom si človek uvedomuje produkt svojej praktickej aktivity, v ktorom si uvedomuje hodnotovosť ako hodnotu. Realizácia hodnotovosti ako hodnoty nespočíva v prirodzenej povahe predmetu hodnotenia. Hodnota nepredstavuje to, čo vec je. Vec nie je hodnota, vec je hodnotná. Vec, jej hodnotovosť, nie je výsledkom priamočiareho dvojpólového vzťahu. Hodnotovosť vzniká ocitáním sa veci v štruktúre spoločenského bytia. Vzniká tu zložitá sieť vzťahov, v súvislosti s čím sa zvykne používať termín hodnotové pole. Hodnotovosť nadobúda predmet nielen v bezprostrednej ľudskej praktickej činnosti, ale aj tým, že sa nejakým spôsobom pohybuje v hodnotovom poli človeka. (Sme schopní hodnotiť veci, ktoré nie sú výsledkom ľudskej predmetnej činnosti — prírodné javy, napr. svitanie, dúha, zatmenie slnka, búrka, povodeň atď. Na druhej strane, napr. v prípade Duchampových ready-mades a iných prejavov umenia-objektu, môžeme si všimnúť, ako sa mení hodnotovosť pohybom v hodnotovom poli človeka, ako sa umelecká hodnota rodí ako fenomén hodnotovosti, ktorá sa ocitla v „inom“ priesečníku vzťahov.) Každá zmena v hodnotovom poli vytvára mnoho ďalších zmien, ktoré môžu znamenať kvalitatívnu premenu celej hodnotovej štruktúry, jej rozpad alebo nahradenie novou štruktúrou.

Človek si vo svojich dejinách vytvoril zložité štruktúry, v ktorých „predžil“ svoje prírodné dimenzie a ktoré sekundárne podmieňujú spôsob jeho existencie. S tým úzko súvisí v súčasnosti veľmi naliehavá potreba zachovania kolektívnej pamäti ľudstva a nevyhnutnosť vedomia cieľa v konaní človeka, cieľa, ktorý dáva tomuto konaniu spoločensko-ľudský zmysel a pravdivosť. Strata kolektívnej pamäti, absencia určitej svetonázorovej vízie znamenajú rozpad humanity. Ani pri architektonickej a urbanistickej tvorbe nesmieme na to zabúdať. Človek si vytvára pre svoj život špecifické prostredie. Ono je odvodené z prírodného prostredia a z biologických potrieb, ale človek vo svojej spoločenskej praxi toto východisko prekračuje a tvorí odlišnú skutočnosť, zospoločenšený svet, mnohovýrovné prostredie prírody, techniky a kultúry. Súčasne je sám človek touto „umelou“ prírodou vytváraný. Človek a svet, v ktorom žije, priestor jeho bytia, sú neodlíšiteľní. Nie sú to veci, ktoré existujú nezávisle vedľa seba. Bývame bezprostredne vo veciach. Svet, priestor, v ktorom človek žije (krajina, mesto, ulica, továreň, radnica, chrám, divadlo, byt) nie je len vonkajším predmetom; ale je aj, a práve v takej istej miere, vnútornou skúsenosťou človeka. V tejto súvislosti by sme sa mohli aforisticky vyjadriť, že

sme priestor, v ktorom sme, čo korešponduje s myšlienkou K. Marxa, ktorý vo svojom hľadaní pravdy o človeku zisťuje, že „človek, to je svet človeka“. Pri niektorých stavbách dneška narážame však na svet nikoho, svet anonymity bytov natlačených medzi betónové steny, svet, ktorý nie je schopný byť pozitívne stimulatívnym prostredím, ktoré môže byť senzitívnou scénériou predstáv a správania sa ľudí vo vzťahu k svetu, k druhému človeku, k ľudskému kolektívu a k sebe samému. Nie sme zriedka svedkami toho, ako sa ľudia ľahostajne alebo až agresívne správajú k societe. (Súvislosti delikvencie mladistvých, rôznych sexuálnych deviácií ľudí-nikoho“ v „krajinách-nikde“ súčasných obytných území veľkomiest.) To všetko úzko súvisí s problematikou hodnotenia, hodnotových polí a s pozitívne stimulatívnym regulovaním tvorby životného prostredia, a teda aj architektúry. Poznávanie a hodnotenie architektúry je permanentná nevyhnutnosť. Celé toto myslenie o architektúre si však musí uvedomovať, že je vždy len fragmentom myslenia o svete, a nakoniec, že je len myslením, teda fragmentom ľudskej činnosti, ktorá zapadá do celku spoločenského bytia, ktorá ho však aj tvorí. Hodnotenie sa deje vždy z pozícií určitých diferencovaných hľadísk, ktoré závisia od stavu potrieb subjektu ako aj od jeho schopnosti uvedomiť si tieto potreby. Hodnotový súd je potom odrazom bytostnej situácie konajúceho subjektu a názorovej situácie hodnotiaceho subjektu. V závislosti od pozície, z ktorej pristupujeme k hodnoteniu, v závislosti od určitého čiastkového hľadiska, dostáva hodnota svoju formu. Táto forma hodnoty je súčasne aj výsledkom funkčného zaradenia hodnoty do určitej skupiny hodnôt. Ako už bolo naznačené, štruktúra architektúry a jej funkcie sú determinované mnohostrannými väzbami, vzhľadom na čo je nemožné, v záujme adekvátneho hodnotenia, izolovať hodnotenie architektúry od kontextu všetkých — aj mimoarchitektonických — hľadísk. Je potrebné vytvoriť také hľadiská, ktoré pokryjú všetky stránky architektúry (samozrejme, ako sme už upozornili, s vedomím určitej hierarchie, ktorá existuje aj medzi komponentmi štruktúry a jej dialektickými vzťahmi) v jej spoločensky ľudských dimenziách a funkciách a s vedomím jej situovanosti do historicko-časovej perspektívy. Netreba si robiť ilúzie, že hodnotu architektúry, tohto konkrétného priestoru života človeka, možno nejakým spôsobom zrátať, vymerať, obodovať. To predsa nie je možné pri žiadnej funkcii živého človeka. Priestor architektúry, to nie je holý geometrický priestor, to je výlučne priestor dynamický, konkrétny priestor ľudskej činnosti. Otvára sa nielen oku človeka, ale aj jeho dynamickej akcii, a predovšetkým jeho „vnútornému“ priestoru. Podstatou týchto priestorov, architektonického a vnútorného priestoru človeka je, že ich nemožno nájsť ako kamienok na brehu rieky. Tieto priestory jestvujú len potiaľ, pokiaľ ich stavíme. Priestor už vystavanej architektúry stavíme vždy nanovo na našej ceste touto architektúrou, stavíme ho vo vnútornom priestore nášho myslenia, čítania, prežívania. Náš vnútorný priestor stavíme vždy nanovo v spoločenskom bytí, v ktorom sa otvárajú cesty, ktoré nás vedú priestormi kozmického bytia, od ktorého závisí život vcelku. V ňom sa v prebiehu vekov rozvíja multidimenzionálny život človeka (a organický život vôbec), život, ktorý večne prúdi časom, minulosťou, prítomnosťou, budúcnosťou. V ich celku sú usporiadané všetky udalosti našej skúsenosti. A v architektúre (a v jej hodnotení) vytvárame určitú podobu pochopenia a interpretácie nášho života (ktorý inak, v totalite svojej multidimenzionality zostáva neuchopiteľný). Pri

pohľade na architektonické diela od raných historických období po súčasné sa v nás odvíja celý príbeh života ľudstva.

Ľudsky adekvátne hodnotenie je možné len vzhľadom na tento základný princíp živého, spoločenského človeka. Takéto hľadisko by mohlo byť tým centrom, okolo ktorého by krúžili ostatné hľadiská, ktoré sa môžu zdať niekedy adekvátnejšie vzhľadom na svoju schopnosť vyčíslif, odmerať úroveň nimi kladených požiadaviek. V konečnom dôsledku sú však takéto hľadiská len útekom pred nástojčivosťou otvoreného bytia človeka. A ako z dedičstva vekov vieme, únik nikdy nikam nevedol. Iba ak do pralesa zabudnutia a sebazabudnutia.

Na tomto mieste by som chcel poukázať na pomerne konfliktnú situáciu v súčasnej architektonickej praxi, ako aj v myslení o architektúre. Táto konfliktnosť je asi dôsledkom podstaty samotnej architektúry, pretože to, čo obsahuje, je tak rôznorodé a zložené — napriek prirodzenej fyzickej jednoduchosti jej najlepších výtvorov. Ak si však uvedomíme, v akej činnosti sa architektúra rodí, že podstata tejto činnosti spočíva vo vytváraní miesta na bývanie, môžeme dospieť k záveru, že je funkciou každodenného života v komplexnosti jeho metamorfóz. Práve neodlučná spätosť architektúry s kategóriou komplexnosti nie je dostatočne postihovaná v súčasnej reflexii architektúry ako i v architektonickej praxi.

Architektúra je výtvorom ľudskej tvorivej činnosti, je výsledkom komplexnej interakcie človeka a sveta v ich konkrétnych určeníach. V architektúre si určujeme konkrétnu podobu bytia. Formujeme a vymedzujeme priestor nášho bytia. V architektúre si ľudstvo stavia pred seba a zostavuje vzhľadom na seba podoby sveta. V architektúre prijíma vzťah človeka a sveta svoj konkrétny tvar. Ale tak isto prijíma architektúra pečať reflexie tohto vzťahu človekom. Táto reflexia je často poznačená klasickou vedou a estetikou, ktoré sa snažili zabezpečiť človeku prístup k „bytiu o sebe“ a vo svojich racionalistických konštrukciách sa zaoberali izolovanými vyabstrahovanými entitami, ktoré v konkrétnom bytí neexistujú. Tradičné myslenie o architektúre je často poznačené redukcionistickými tendenciami myšlienkových koncepcií 19. a 20. stor. Je príznačné, že v tomto období veda o svete prerastá do vedy o človeku. Tu však prichádza často k absolutizáciám subjektu a vynárajú sa rôzne „neresti“ subjektivismu v podobe individualistických koncepcií. Takéto myslenie o umení stagnovalo. Túto situáciu nemožno riešiť aplikovaním exaktných metód, rôznymi čiastkovými vylepšeniami. Je potrebná taká zmena, ktorá zosúladi myslenie o architektúre so súčasným obrazom sveta.

Charakter modernej vedy je taký, že si už nekladie za cieľ byť metafyzikou a umožniť človeku prístup k bytiu bez človeka, k „bytiu osebe“. V modernej vede ide o uchopenie konkrétnej reality. Konkrétna realita je „zásadne a vždy *pólom*, objektívnym (recte: objektovým) *pólom* v dialektickej oscilácii 'objekt-subjekt'. Je *pólom* nie bez participácie praktického, historického, spoločenského subjektu“ [5, s. 50]. Moderná veda vo svojom systémovom prístupe sa snaží uchopovať konkrétnu realitu v jej komplexnosti. V tradičných koncepciách, poznačených pozitivizmom, sa stretávame s rôznymi podobami redukcionizmu tohto subjekt-objektového bytia človeka a sveta v ich konkrétnych určeníach. (Také sú napríklad rôzne podoby idealistickej estetiky, ktorá vo svojej podstate vychádzala z romantického chápania tvorcu ako génia a príjemcu ako pasívneho diváka, racionalistické koncepcie, ktoré chápu človeka len v dimenzii ve-

domia, s tým súvisiaca lingvistická redukcia, v ktorej sa architektúra skúma ako jazyk, ďalej napr. redukcia umenia na prejav emócií, mylné aplikácie teórie informácií, semiotiky a i., kde sa vytrácajú podstatné dimenzie architektúry a redukujú sa na proporciu „bitov“ alebo na znakovú sústavu).

Konkrétna realita je určená hlbinne diferencovaným vzťahom človek — svet, ktorý je komplexom, systémom takých prvkov, javov, udalostí, v ktorom zmena hociktorého z nich vyvoláva zmenu všetkých ostatných. Architektúra určitej epochy, krajiny, národa, je obrazom ich sveta a obrazom ich obrazu sveta. (Nemám tu na mysli, čo je z predchádzajúceho zrejme, Platónovu *Mimésis* v zmysle napodobenia, ani obraz ako výsledok mechanického odrazu, ale obraz, ktorý sa rodí v dialektickej interakcii človek-svet, kde sú obidva póly tejto interakcie, vzájomne sa odrážajú, kde jediným invariantom je to, že vzniká obraz sveta.) Tým sa však nevyčerpáva špecifikum architektúry.

Predpokladom adekvátneho postoja k architektúre je adekvátny postoj k svetu. V postoji sa vynára funkcia názoru človeka na svet, jeho svetonázoru. Svetový názor nie je konglomerátom poznatkov v ich „zfosílnených“ väzbách, nie je nečinným pozorovaním sveta. Svetový názor je predovšetkým životný názor. Svet je tu vtiahnutý do konania človeka, je večne utváraný spoločenskoo-ludskou praxou. Pri pokusoch o vytvorenie finitného, statického obrazu vzniká nepravdivý obraz sveta, v ktorom sa človek vzdaluje od svojho podstatného určenia ako bytosti praxe, vzdaluje sa od predpokladov tvorivého myslenia; dostáva sa do situácie odcudzenia sa princípu tvorby. Osvojením si obrazu sveta, ktorý vychádza zo súčasného systémového prístupu ku konkrétnej totalite, ktorý sa snaží uchopovať ju v dialektike interakcií jej mnohovrstevnosti, otvára sa možnosť dynamizácie architektonickej tvorby. Prvoradým vždy zostáva princíp života človeka, života v dialektickej jednote jeho prírodno-historických a sociálno-historických dimenzií. Súčasná veda je formou zariadenia sa človeka vo svete. K tomu slúžia všetky vedecké výskumy. (S tým súvisí aj boj svetových názorov, ktorý charakterizuje prítomnosť súčasnej historickej epochy.) Možnosť dynamizácie architektúry, ako aj myslenia o nej, spočíva v odstránení odcudzenia sa princípom tvorby, v zosúlaďovaní myslenia o architektúre so súčasným obrazom sveta. V súčasnom obraze sveta nie je ani jeden pól dialektickej oscilácie človek-svet pasívnym a homogénnym prvkom.

Nesmieme zabúdať na to, že architektúra je jedným z najzákladnejších prostriedkov spomínaného zariadenia sa človeka vo svete. Tým, že sa vytvorili inštitúcie architektonického výskumu, nadobudla architektúra čosi z charakteru novodobej vedy. Prichádza tu však k redukciám, zabúda sa na jej *poetickú* povahu. Jediné touto dimenziou (teda, keď zostane tým, čím vo svojom podstatnom určení vždy bola — umením) zachová si schopnosť byť príbytkom človeka, v ktorom človek prežíva svoj život na zemi, v ktorom sa človek opätovne utvrdzuje o svojej existencii a potvrdzuje sa v nej, v ktorom sa uisťuje o tom, ako svojou exisenciou zapadá do priestorového a do časového (nemám na mysli fyzikálny priestoročas) kontinua bytia kozmu a bytia ľudskej spoločnosti, ktorá je cieľovým poľom všetkého konania človeka.

Architektúra nemôže zabúdať na to, že je funkciou živého človeka, že je jeho biologickou a mentálnou extenziou, v ktorej buduje „panorámu svojho pozemského bytia“ (6, s. 110). Vo svojej výskumnej (vedeckej) dimenzii sa architektúra (architektonická teória) pokúša uchopiť isté fakty. Avšak vo svojom „laboratóriu“ tieto fakty uchopuje len prostredníctvom ich zobrazenia vo forme

modelov. Nesmie zabúdať nielen na prvky, ale najmä na vzťahy medzi nimi. Každý systém vzťahov reprezentuje pre výskum určitý skutočný systém, ktorý sa pokúša pomocou modelov vysvetliť. Princípom, na ktorý treba pamätať, je okolnosť, že tieto systémy vzťahov v modeloch nie sú konkrétnou empirickou realitou, ale že sa vzťahujú len na modely, ktoré boli podľa konkrétnej reality vytvorené.

Vo svojej multidimenzionálnosti architektúra vždy zostáva umením (pokiaľ na túto svoju schopnosť neabdikuje). Práve táto skutočnosť, že stavba nie je len vecou, len predmetom, nástrojom, úžitkovou vecou, hodnotovosťou, ale že je aj dielom, umeleckým výtvorom, je podstatnou špecifikáciou pre hodnotenie architektúry, pretože je podstatným určením činnosti, v ktorej sa architektúra rodí. Nástroj je sebestačný vo svojej službe človeku. Nie je nájdenou vecou, nie je však ešte dielom umeleckej činnosti. Architektúra ako nástroj je stavaná do pozície medzi úžitkovosť a umenie. Takéto účtovníctvo je neadekvátne. Teória architektúry, ktorá vychádza z takéhoto chápania architektúry, nepostihuje (i keď sa snaží byť vedeckou) podstatu architektúry, to, že je (aj v dobe urbanistickej regulácie) dielom umenia. Je teda vecou, hodnotovosťou, ktorá uspokojuje primárnu ľudskú potrebu úkrytu, podmieňuje určitý spôsob ľudskej existencie. Je však aj hodnotou, ktorá motivuje reprodukciu tohto spôsobu existencie, ktorá uchováva architektúru, neponecháva ju vystavenú holej spotrebe, ktorá sa deje v rovine hodnotovosti. Ako hodnota je architektúra uchovaná na zemi, vo víchroch, búrkach, mrazoch, pálavách takisto, ako sú uchovávané iné umelecké diela v galériách, archívoch, knižniciach, koncertných sieňach, divadlách, ktoré sú tiež dielami architektúry. A napokon, všetky sú uchované predovšetkým v ľudských „srdciach“ (či myšliach?).

Architektúra nie je predmetom, ktorý je zhotovený podľa určitého návrhu, architektúra je dielom, ktoré je tvorené, vyrastá zo sveta ľudskej spoločnosti, vyčnieva zo zeme a spočíva na nej, zviditeľňuje skutočnosť tejto zeme človeka, ľudskej spoločnosti (i seba) ako toho, v čom človek začína svoj život, do čoho sa vracia, kde býva. Je dielom, ktoré umožňuje veciam okolo seba prehovoríť k človeku, je dielom, v ktorom človek získava pohľad na seba, je dielom, v ktorom „bytuje“ svet vo svojej otvorenej skutočnosti, ktorá upiera pohľad na nás, vedie nás na cestu, ktorá sa odvíja pred našimi očami, ale hlavne pre našu chôdzu po nej k blížnemu, k ľudskej pospolitosti.

V myslení o architektúre a pri jej hodnotení musíme pamätať na to, že architektonické dielo je celok, že nemá samostatné časti, že všetky prvky tohto „živého“ organizmu získavajú svoju hodnotu a svoj význam z tohto celku. Metóda rozdeľovania architektonického celku na rôzne komponenty vedie k predstave architektúry ako prázdnej hry s formou, akejsi návrhárskej praxe, ktorá sa zameriava na vyhovieť požiadavkám spotreby, alebo sa stáva špecifickou „vedeckou“ činnosťou, ktorej kvalita sa meria technickou upotrebitelskou a ekonomickou efektívnosťou. Výsledkom takéhoto skúmania architektúry sú hybridné architektonické deformácie, ktoré nepriespievajú k vytváraniu miesta života človeka, k vytváraniu ľudského príbytku.

Poslanie akejkoľvek kultúrnej tvorby (a tou architektúra nesporne je) „nie je v inštrumentálnej služobnosti voči iným činnostiam človeka, ale tkvie predovšetkým v jej špecifickom príspevku k ľudskej existencii“ (5, s. 27). Hodnotenie architektúry zamerané na jej úzko utilitárne stránky alebo iné vyabstrahované stránky, či už znakové, technické, ekonomické, vedecké, sociálne, psy-

chické a i. v ich oddelenosti nepostihuje jej hodnotu v skutočnosti. Architektonické dielo nemá samostatné prvky, všetky jeho komponenty získavajú význam pre človeka a spoločnosť svoju hodnotu z celku, ktorým ono je a ako ktorý vyrastá zo siete spoločenského bytia. Hodnoty architektúry treba vidieť na pozadí objektívnej škály hodnôt, a nie v kontexte rôznych z čiastkových pohľadov vzniknutých škál preferencií.

Architektúra je vždy výrazom, autentickým výrazom svojej kultúry. Je podsystémom spoločenského bytia. Hodnotenie architektúry môže mať svoju regulatívnu pôsobnosť nielen v smere architektonickej tvorby, ale aj v smere jej „základov“ (spoločenské bytie a spoločenské vedomie), v ktorých a z ktorých ju stavíme. Obytné územia sú pravdivým odhalením našej existencie. A obytné územia našej doby sa priveľmi často stávajú neľudským prostredím, ktoré nie je schopné viazať ľudí navzájom, umožňovať im sať sa doslova susediacimi, byť otvorenou knihou pravých ľudských bytostných síl (7, s. 100) a prepožičiavať pocit domova. Podávajú tak pravdivé svedectvo o niektorých prežitkoch pretrvávajúcich v spoločnosti, o „ochoreniach“ jej kolektívnej vôle, ktoré sa prejavujú v individualistických únikoch či už ako rutínérske využitie návrhárskej praxe alebo s snažením po efektloch, ktoré by šokovali, alebo aj v snažení o vytvorenie akejsi krásy kryštálu, a to či už v jednotlivej stavbe, či v obytnom území, v historických jadrách, či vo vilových štvrtiach.

Architektúra musí načúvať hlasu ľudského bytia vo všetkých jeho dimenziách, aby ho mohla vyslovovať, aby sa stala domovom. K tomu je potrebné aj jej poznanie a hodnotenie, ktoré predpokladá poznanie a hodnotenie konkrétnej reality. Nestačí však hodnotiť jej krásu, úžitkovosť, technickú upotrebitelnosť, jej pevnosť, jej znakovosť a pod. Je potrebné hodnotiť jej schopnosť byť miestom pobytu človeka, byť priestorom pre jeho „osud“, miestom, v ktorom sa ľudia rodia, žijú a umierajú, priestorom, v ktorom nachádzajú cesty k sebe, k ľudskej spoločnosti.

Nesmierna sila architektúry spočíva v jej schopnosti viesť nás v priestoroch vekov, po známych a neznámych svetoch. Odhaľuje nám pravdu života minulosti i prítomnosti. Približuje nám a ozrejmjuje život dávnych civilizácií a historickú cestu novodobého človeka. Mestá, domy, objekty sú predĺžením a rozšírením kolektívnej pamäti ľudstva. Človek sa rodí do už existujúcej obce, ktorá sa stáva jeho obydľím, jeho domovom. Architekti musia byť mimoriadne citliví k „reči“ miesta, krajiny, ulíc, sfér, domov, vecí. Tu je nezastupiteľná úloha samostatného usudzovania, vlastného hodnotenia, presvedčenia a ľudskej praxe. Jedine architektúra vychádzajúca už pri svojom zrode zo svojho sebauvedomenia ako miesta života človeka, ako prostriedku, ktorým sa človek konfrontuje s vesmírom, s prírodou, spoločnosťou i so svojím blízkym, môže plniť svoje poslanie. Preto pri navrhovaní, ktoré je neoddeliteľným aspektom architektúry, zohráva nezastupiteľnú úlohu svetonázor architekta. Architekt sa môže naučiť fakty, porozumieť architektúre už počas vzdelávania sa, prísť na nové myšlienky a usilovať sa ich uskutočniť. Vlastné navrhovanie, projektovanie a riešenie je však predovšetkým istou filozofiou, pramení priamo zo svetonázoru tvorcu. Nie je možné naučiť sa ho, a nie je možné získavať ho len z talentu. Vyviera zo životnej aktivity, z tvorivého vzťahu k životu. Náhrada za ľudskú prax a za inteligenciu neexistuje, a ani architektúra nie je možná bez nej. Nijaká, akokoľvek čistá forma a perfektná vizuálna kompozícia nemôže zastúpiť význam a asociatívny obsah pre človeka prebývajúceho v nej, ak

nevňaša poriadok do sveta a neprevráva k nemu ľudskou rečou o veciach života, o spoločnosti, o kozme a o človeku. Preto je nevyhnutné zamýšľať sa nad potrebou hodnotenia architektúry, nad nevyhnutnosťou jej svetonázorového včlenenia, z ktorého môže vyrastať architektúra, ktorá „zvečňuje a velebí“.

„... nie je architektúra tam, kde nie je čo velebiť“ (8, s. 69).

Tu sa však žiada povedať, že v ľudskej praxi, na ceste človeka a spoločnosti priestormi a časmi života je vždy čo velebíť.

LITERATÚRA

1. MARX, K.: Rukopisy „Grundrisse“. Zv. II., Svoboda, Praha, 1974.
2. BROŽÍK, V.: Hodnoty, normy a projekty sveta. EPOCH, Bratislava, 1969.
3. BROŽÍK, V.: Marxistická teória hodnotenia. Pravda, Bratislava, 1976.
4. BROŽÍK, V.: Hodnoty a významy. Pravda, Bratislava, 1985.
5. HRUŠOVSKÝ, I.: Dialektika bytia a kultúry. Tatran, Bratislava, 1975.
6. DORFLES, G.: Proměny umění. Odeon, Praha 1976.
7. MARX, K.: Malé ekonomické spisy. Pravda, Bratislava 1971.
8. WITTGENSTEIN, L.: Culture and Value. Basil Blackwell, Oxford 1980.